

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย “แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าห้วยห้อยอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน หมู่ 2 บ้านสาสบหก ตำบลบ้านสา อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าห้วยห้อย เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ ทีมวิจัยชุมชนจึงได้ร่วมกันศึกษาภูมิหลังการบริหารจัดการทรัพยากรป่าห้วยห้อยในอดีตว่า คนในชุมชนในอดีตได้ใช้กระบวนการ และองค์ความรู้อย่างไรในการบริหารจัดการฯ มีบทเรียนอย่างไรบ้าง นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์กันในกลุ่มชุมชน เพื่อหาแนวทางอย่างสร้างสรรค์ให้ชุมชนรัก และหวงแหนพื้นที่ป่า จัดการทรัพยากรป่าห้วยห้อยให้คงอยู่ยืนนาน มีสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตคนในชุมชน ให้มีวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี มีความผูกพัน รู้จักแบ่งปัน ดำรงชีวิตพอประมาณ ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า สร้างภูมิคุ้มกันตนเอง มีความรู้คุณธรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ชูชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ การวิจัยในครั้งนี้ใช้รูปแบบการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การดำเนินงานระยะที่ 1 ทีมวิจัยได้เข้าอบรมสัมมนาเพื่อพัฒนาทักษะเกี่ยวกับการดำเนินการวิจัยวิจัยในชุมชนกับวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ หลังจากนั้นได้ดำเนินการชี้แจงสร้างความเข้าใจแผนงานโครงการให้ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบ เกี่ยวกับการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมของในการวิจัย สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับป่า การจัดการป่า เงื่อนไข หรือปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จ และความล้มเหลวของการจัดการป่าในอดีตถึงปัจจุบัน การใช้ประโยชน์จากป่า กำหนดอาณาเขต แหล่งอาหารที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า แผนที่ทางสังคม ปฏิทินชีวิต ปฏิทินวัฒนธรรม ปฏิทินอาหาร และปฏิทินการเพาะปลูก รวบรวมข้อมูล เช่น พันธุ์ไม้ สัตว์ ต้นไม้ น้ำ แหล่งอาหาร เป็นต้น นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบัน สิ่งที่ยาวยไป สิ่งที่เกิดขึ้นมาใหม่ ค้นข้อมูลชุมชนโดย จัดทำร่างข้อเสนอ “แผนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน” เพื่อรับฟังความคิดเห็น แนวคิดแนวทางการอนุรักษ์ พัฒนา การเสริมสร้างการทดแทน ข้อเสนอแนะต่อแผน และแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าฯ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในปัจจุบัน และอนาคต โดยทีมวิจัย และที่ปรึกษารวม 22 คน กับประชาชนบ้านสาสบหก ครู นักเรียน กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน ผู้รู้ ผู้อาวุโส ที่อยู่ใน และนอกชุมชน ที่มีส่วนเกี่ยวกับวิถีชีวิตป่าจากอดีต ถึงปัจจุบัน

การดำเนินงานระยะที่ 2 จากการสำรวจพบว่าพืช พันธุ์ไม้บางชนิดซึ่งเป็นเอกลักษณ์ความเป็นมาเป็นชื่อของชุมชน คือ ไม้ไผ่หก หายไปไม่มีในป่าเลย พันธุ์ไม้อีกส่วนหนึ่งที่เป็นต้นไม้ที่ดูดซับน้ำในป่าต้นน้ำเหลือน้อยมากแต่ก็ยังทำความชุ่มชื้นให้แก่ป่าได้อยู่บ้าง และพบว่า การสร้างฝายชะลอน้ำตามแนวพระราชดำริ ที่ผ่านมามีผลที่ดีต่อการชะลอน้ำในฤดูน้ำหลากเป็นอย่างดี ชุมชนสาสบหกไม่ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าไหลหลากเลย กระแสน้ำที่ผ่านฝายชะลอน้ำมีความเร็วช้าลง สามารถเปลี่ยนทิศทางการน้ำไปทางอื่นได้ ในขณะที่ชุมชนใกล้เคียงอื่น ๆ ที่ไม่ได้ทำฝาย หรือทำไม่ได้ไม่ครอบคลุมพื้นที่ ก็จะได้รับผลกระทบมากน้อยตามลำดับ และพบว่าการทำฝายชะลอน้ำฯ การป้องกันไฟป่าสามารถสร้างความชุ่มชื้นในป่าได้เป็นอย่างดี ทำให้เกิดแหล่งอาหารในชุมชนอย่างหลากหลาย มีสัตว์ต่าง ๆ เข้ามาอยู่

อาศัย ทำให้ระบบนิเวศทางธรรมชาติดีขึ้น นอกจากนี้ก็ได้แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 3 พื้นที่ คือพื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่ารอบป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าใช้สอย เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ ออกระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้น้ำประปาภูเขา ระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการตัดไม้ใช้สอย ระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับไฟฟ้า และการลดการใช้ไม้มาใช้ในการก่อสร้างให้น้อยลงเป็นต้น

จากข้อมูลที่ค้นพบดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปเป็นแนวทางการจัดการได้ดังนี้คือ แนวทางอนุรักษ์ และเพิ่มปริมาณ ขยายพันธุ์พืชที่ต้องการ การศึกษาหาความรู้ เทคนิคในการเพาะพันธุ์พืชที่มีประสิทธิภาพผลเชิงวิชาการ จากแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ นอกพื้นที่ ทดลองหากกล้าพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมคล้ายคลึงกันตามสภาพป่าที่ไม่มีในชุมชน นำมาปลูกในป่าห้วยหก หาพันธุ์กล้าไม้ที่เคยมีในชุมชน นำมาเพาะพันธุ์เพื่อขยายพันธุ์ปลูกอีกครั้ง เช่น ไม้ไผ่หก กัลยป่า หวาย มะไฟป่า ขนุนป่า กระต่อนป่า มะม่วงป่า สมุนไพรบางชนิด และพันธุ์ไม้ที่ดูดซึมซับน้ำได้ดี ทำให้ป่าชุ่มชื้น เพื่อนำไปปลูกในป่าต้นน้ำ เช่น ไม้จันทน์ ไม้ยาง ไม้จันทน์ จามจุรี มะค่าโมง ประเทผาไม้ผลเพื่อเป็นอาหารของสัตว์ เพื่อสร้างระบบนิเวศความเป็นอยู่ของสัตว์กลับคืนมา เช่น ต้นศรีมหาโพธิ์ ต้นไทร ลำไย ขนุน เป็นต้น รณรงค์การป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าโดยการปลูกป่าไม้สักในหัวไร่ปลายนา ที่นา ที่สวน ที่บ้าน เพื่อเป็นป่ากันชน เมื่อไม้ที่ปลูกเติบโตใหญ่เราก็สามารถตัดมาทำประโยชน์ใช้สอยได้ โดยที่เราไม่ต้องเข้าไปตัดไม้ในป่าอนุรักษ์อีก ใครไม่มีที่ดินก็เช่าที่ดินปลูก หรือขอปลูกในที่ไร่นาของญาติพี่น้อง ทำให้เกิดกลุ่มเยาวชนชื่อว่า “ต้นกล้าเพื่ออนาคต” ที่ร่วมกับผู้ปกครองเข้าโครงการปลูกป่าไม้สักของตนเองตามพื้นที่ที่มีอยู่ การป้องกันไฟฟ้าโดยทำแนวป้องกันไฟฟ้าอย่างน้อย 3 ครั้งรอบพื้นที่ จัดคนเฝ้าเวรยามเดินป่าช่วงเวลากลางวัน ตลอดจนการประชาสัมพันธ์ขอความร่วมมือคนในชุมชน และนอกชุมชนด้วย สร้างความชุ่มชื้นให้กับป่าโดยการสร้างฝายชะลอน้ำตามแนวพระราชดำริฯ ครอบคลุมพื้นที่ป่าทั้งหมด ตามแนวพระราชดำริฯ “ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” เพื่อให้ลูกไม้ชนิดต่าง ๆ ในป่าเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ รณรงค์ค่านิยมใหม่ในการสร้างบ้านจากวัสดุทดแทน เช่น สร้างบ้านด้วยปูน มุงหลังคากระเบื้อง ใช้อิฐบล็อก โครงหลังคาเหล็ก ฝ้าเพดานโดยแผ่นยิบซัมบอร์ด ฝาสำเร็จรูปจากปูน ประตูหน้าต่างจากกระจก หรือพลาสติก หรือไม้อัด เป็นต้น

จากการทำงานวิจัย ควบคู่กับการพัฒนาในป่าอนุรักษ์ของชุมชน ยาวนานด้วยความทุ่มเทถึง 13 เดือน ชุมชนสาบหกได้เห็นแนวทางอย่างหลากหลายที่ได้จากกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม และการระดมพลังความคิดอย่างมีเหตุมีผลบนฐานของมูลของชุมชนที่มีอยู่ ทำให้เกิดแนวคิดอย่างสร้างสรรค์สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรมสู่แผนการพัฒนาชุมชนในอนาคต

คณะทีมวิจัย และชาวบ้านสาบหกทุกคน ต้องขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น หน่วยงานสนับสนุนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสถาบันแผนพัฒนาฯ จังหวัดลำปาง และบริษัทปูนซิเมนต์ไทย(ลำปาง)จำกัด ที่ได้ให้การสนับสนุนด้วยดีตลอดมา

นายธงชัย งามสม
หัวหน้าโครงการวิจัย
พฤศจิกายน 2554